

САВРЕМЕНА СРПСКА КЊИЖЕВНОСТ И БИБЛИОТЕКЕ У ДИГИТАЛНОМ КОДУ

Сажетак

Овај рад има за циљ испитивање утицаја дигиталне ере на савремену српску књижевност, њено транспоновање у нове технологије, као и промену односа између писца и читалаца. Писци новог доба прате корак дигиталних технологија – та веза између хуманистичких наука и информационо-комуникационе технологије никад није била тешња. Писци се опредељују за један од два вида модернизације књижевног дела: дела се пишу у е-форми или су у класичне штампане формате књига инкорпориране теме, форма или речник интернета. Нове форме изражавања које је омогућио интернет (е-текст, форуми, блогови, друштвене мреже, лични сајтови, трејлери и спотови за најаве нових наслова) приближили су многе писце и учинили их *online* за читаоце и фанове. Колико је то допринело популарисању читања и писаца говоре бројни *фанови*, *лајкови*, *твитови* и *шерови* на друштвеним мрежама, где посебан куриозитет представљају *пријатељства* са до недавно недоступним писцима (Владимир Пиштало, Горан Гоцић, Александар Гаталица, Дејан Стојиљковић, Владимир Кеџмановић, Јелена Ленголд, Мирко Демић, Немања Ротар, Жељко Обреновић, Немања Митровић, Владимир Арсенијевић, Мошо Одаловић, Раша Попов, Зоран Ћирић, Јелица Грегановић, Ана Ристовић и многи други). Створена је отворена, двосмерна комуникација, *chat* између писца и читаоца.

Библиотеке са своје стране могу у многоме да допринесу да се веза између дела и читаоца још више учврсти. Стварањем дигиталних збирки и колекција из библиотечког фонда, ослушкивањем потреба читалаца за одређеном врстом дела која су тешко доступна у папирном облику (научни радови, књижевна критика, чланци, есеји и огледи као обавезна литература студентима разних профила) излази се у сусрет кориснику. Дигиталне збирке тако постају глобално доступне, популарише се национална култура и баштина.

Кључне речи: Савремена српска књижевност, интернет, е-текст, друштвене мреже, *online* писци, дигитализација библиотека

Српска књижевност на интернету

Теоријски оквир: Средином друге деценије 21. века тешко је побројати сва дела и све писце националне књижевности који су своје литерарно стваралаштво *заразили вирусом* компјутерских технологија. Нове технологије понудиле су писцима засићеним традиционалним формама окретање електронским медијима, који пружају више могућности за експериментисање на пољу форме, али и садржине. „Компјутерска цивилизација омогућила је ствараоцима да се на други начин поставе према реципијентима нудећи им да допуне и измене дело или да бирају сопствени начин читања (хипертекст)“ (Ј. Крунић, 2013). Тим методом поигравања формом послужио се и у електронском облику Милорад Павић, о чему ће у наставку бити речи. Циљ овог рада није да поброји све што је до сад код нас на том пољу урађено. Идеја је да дамо један општи увид у атмосферу која влада, колико смо одмакли на том пољу, колико смо се приближили западном и источном напредном технолошком прогресу.

Многи традиционалисти и душебрижници сматрају да ће појавом и масовном употребом електронских књига библиотеке, штампарство и књижарство изгубити трку, да неће више бити потребе за штампаним књигама. Томе у прилог иде и чињеница да писци новијих генерација своја дела издају искључиво, или паралелно са штампаним, у електронској форми. „Предности електронске културе су вишеструке. Она пре свега није подељена државним границама, децентрализована је и није условљена физичким и временским раздаљинама. Одвија се истовремено широм планете, а брзина преноса је још једна од битних предности коју пружају техничка средства (интернет, сателитска телевизија и радио, мобилна телефонија и друго) чијим посредством се одвија” – сматра Андреј Тишма, један од водећих *network уметника* и теоретичара код нас (А. Тишма, 2007). Чињеница је да данашњи тинејџери и они који прате технолошки прогрес читају углавном само оно што може да подржи њихов *таблет, ајпед* или *смартфон*, са *тач скрином*, наравно. У тексту *Водич за дигиталне литературе*, објављеном у књизи *Виртуелна књижевност*, Владислава Гордић-Петковић износи *за* и *против* интернета као *тач-*

ке глобалног ходочашћа (В. Гордић-Петковић: 2004). Ако смо се определили за интернет, ова ауторка нас опомиње: „Ако смо спремни да Интернет искористимо као ресурс података и складиште културе и традиције, морамо створити систем вредновања.” Одсуство критичности, контроле квалитета, степен вредновања различитих дела, нетачни или неажурирани подаци, све су то замке за неупућене. Међутим, стање у пракси (у библиотеци, књижари итд.) још увек не показује да је интернет опредељење већине. Још увек је код нас папирна књига тражена роба, и радије се највећи део популације опредељује за читање штампане књиге. Најбоље ће ову тезу поткрепити пример из скорије праксе – роман Слободана Владушића *Ми, избрисани: видео-игра*, који је ушао у најужи избор за НИН-ову награду (сви добро знамо колико је код нас престижна ова награда и колико се утркујемо да први дођемо до примерка награђеног аутора). Наиме, када читаоцима у библиотеци препоручимо овај роман, нагласивши да му је за мало измакла поменута награда, хоће одмах да га узму. Међутим, ако прочитају текст на полеђини књиге (тзв. *блурб*¹) на ком пише да је то „први роман у српској књижевности којег равноправно чине папирно издање и сајбер додаци који ће се појављивати годину дана након изласка романа на пишевом сајту www.slobodanvladusic.net”², дакле, да тражи њихово додатно ангажовање везано за коришћење рачунара – већина њих се захвали и потражи неко мање захтевно штиво. Закључујемо да су жири НИН-ове награде, део стучне јавности и један круг читалаца препознали вредност овог дела, али да ће се на његово масовније *комзумирање* од стране шире читалачке публике сачекати још неко време, макар дотле док таблети, лаптопови или е-читачи књига не буду толико заступљени да се носе као обавезан лични *асесоар*.

У првом покушају да се истражи српска дигитална књижевност, Бранислава Џигурски ће давне (у технолошком смислу) 2010. године доћи до следећег закључка: „Српска виртуелна књижевност је у повоју, без система, без граница, без стандарда, али постоји – незрела

1 Eng.blurb

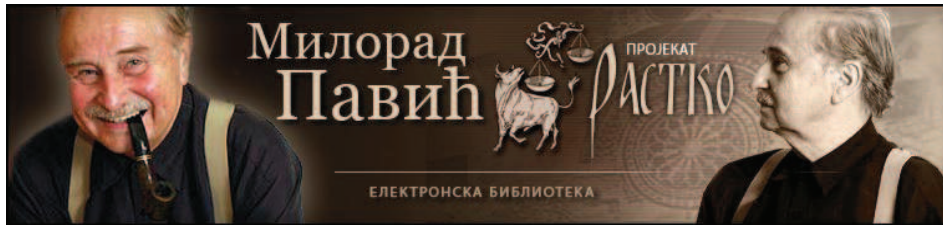
2 Цитат преузет са блурба књиге: Владушић, Слободан (2013): *Ми, избрисани: видео-игра*, Лагуна: Београд

и мала. Она користи могућности Велике Мреже како за информисање, тако и за објављивање готових књижевно-уметничких дела или бар покушаја, али и за сам процес стварања” (Б. Џигурски, 2010: 72-89). Готово шест година касније, стање се, сем у квантитету, није много променило. Мноштво самозваних писаца, експеримената, утрка око титуле „дигиталног првенца” у области романа, дела која нису прошла каталожку обраду, пробу времена ни неки озбиљнији критички суд (сем *фанова* који *лајкују* и дају подршку писцу, жељно ишчекујући нове наставке). Ту и тамо понеки већ осведочени писац направи продор у дигитално, премијерно објави понеко своје, углавном невелико дело, одломак или причу, никад цео роман.

Дигитални роман првенац: По хронологији, али и квалитету објављеног, Милорад Павић може се са правом сматрати оцем дигиталне српске књижевности. *Збирка прича Стаклени пуж*. *Приче са интернета* Милорада Павића писана је са намером да њена премијера буде на интернету. *Стаклени пуж* је минијатура са елементима трилера и мелодраме. Објављена је 15. јула 1998. године. Причу *Претпразничка повест* налазимо на званичном пишчевом³ сајту, у оном делу где се налазе линкови за *Интерактивна дела*. Поред *Стакленог пужа*, ту се налазе следећа дела: *Дамаскин*. *Прича за компјутер и шестар* (чија је „светска премијера била 26. фебруара 1998. године ексклузивно” у Пројекту Растко⁴), затим *Бик и Вага* (разрешујућа поглавља из романа *Звездани плашт*, „светска премијера” 12. априла 2000) и *Вишња са златном коштицом* (дигитално поглавље из романа *Кутија за писање*). Прва три од четири побројана интерактивна дела кликом воде до поменутог и нашироко познатог Пројекта Растко – „непрофитне мреже електронских библиотека, стручних установа и локалних заједница посвећених уметностима, традицијама и друштвеним наукама”.

3 <http://www.khazars.com/>

4 <http://www.rastko.rs/knjizevnost/pavic/damaskin/index.html>



У павићевском маниру играња формом, овај пут ће интернет савршено послужити за поигравање и лутање текстом уз помоћ линкова. Гранање рукаваца приче, слободан избор кретања који на дну стране увек прати и могућност повратка на онај непочитани део, активно ангажовање читаоца у процесу читања. У *Бику и Ваги* постоји мушка и женска прича, тј. „мушка и женска мапа читања звезда”. На последњој страни приче читаоцу се даје могућност да означи делове приче које жели да изостави, да би након тога (по принципу попуњавања *online* анкете), добио резултат, тј. крај какав сам жели. *Интернет-романи: Миливој Анђелковић, писац новинар, уредник различитих виртуелних станица, форума и електронских часописа, од 1998. године објављује интернет-романе у наставцима и друге прозне и есејистичке текстове, а од 2008. и на свом сајту.⁵ Године 2011. објављује Насељавање Виз@нтије – „електронски роман на 1002 екрана.”⁶ Од 1999. до 2005. године објавио је интернет трилогију (штампану и у папирној форми), коју чине: Савршен злочин: Интернет вива вох роман (Филип Вишњић, Београд, 1999); Осмех Византије: Интернет роман Отворена књига (Апостроф, Београд, 2003) и Вашар WWW прич@ (Апостроф, Београд, 2005). За Анђелковићев роман Савршен злочин Владислава Гордић-Петковић каже да је то „први прави е-пистоларни роман” (В. Гордић-Петковић, 2004: 141). Иначе, овај роман је првенац и по томе што је у форми интернет-романа био у ширем избору за НИН-ову награду. Радња романа одвија се паралелно и у Југославији током агресије НАТО-а и на светској интернет мрежи. Грађа за овај роман су аутентични одговори и коментари које је Анђелковић добио путем интернета*

5 <http://www.amika.rs>

6 <http://www.vizant.blogspot.rs/>

за време бомбардовања Србије 1999. године. Осмишљен и конципиран као документ о седамдесет пет дана агресије на нашу земљу, хронолошки приказ различитих реаговања, одјека, доживљаја и кратких коментара-есеја људи који су се током рата затекли у земљи под бомбама, али и оних који су целокупну ситуацију посматрали из света. Миливој Анђелковић је јединствена појава у српској електронској књижевности. Своје богато и необично књижевно дело, обogaћено сликама, мапама, коментарима, на моменте и непроходним мрежама линкова, егзистира паралелно на неколико е-страница и у штампаној форми. Анђелковић га поткрепљује аутопоетичким есејима и манифестима (Манифест о визуелном роману или Мрежом речи умрежити Гугл).



Идеје о тродимензионалности текста, отвореном крају и визуелном роману Анђелковић спроводи на одушевљење или шокира-

ност читаоца. Његово дело је све само не завршено, оно се вечито допуњује, измешта на нове адресе, наново доживљава и чека публику која ће бити технолошки довољно зрела да би га прихватила.

Борба око примата: Блог магазина Домино понудио је почетком 2012. године „први српски интернет-роман објављен у издању Домино магазина“ под називом *Искрене исповести* арт директора аутора Николе Синђелића.⁷ Роман је од 19. фебруара 2012. до 25. марта 2012. године излазио свакодневно у наставцима (укупно 38). Најава овог „хит романа“ за бесплатно читање има укупно 185 лајкова на Facebook страни. Међутим, испод ове најаве налазимо на занимљив коментар са пропратним линком на роман који се објављује „још од 1. фебруара 2012.!!!“ Реч је о е-роману *Статус*, чији се аутор крије иза псеудонима RoughMac.⁸ На Twitter-у налазимо пуно име и презиме овог аутора – Милан С. Кнежевић. Аутор нас упућује на форму романа, даје упутства за читање, демистификује ликове и напоследку саопштава мото: „Online роман у наставцима, чији су јунаци многи стварни ликови. Обележена имена представљају линкове ка њиховим профилима на друштвеним мрежама и вебсајтовима. Сличности су намерне, а разлике случајне.“ Статус се састоји од тринаест статуса, тј. поглавља писаних паралелно на српском и на енглеском језику. Објављивани су, твитовани и шеровани једном недељно, што је повећавало напетост фанова и уносило напетост у ишчекивању наставка. Даје се могућност коментарисања, постављања питања аутору. Испод текста 001. статуса првог аутор још једном проговара о свом делу: „Ликови романа су и људи на мрежи, али и друштвене мреже, као и мрежа сама. Све на једном месту. Притом, ова игра не шкоди суштинској радњи. Роман може да се чита и као класични и као мултимедијални.“

Блог: Истраживањем књижевне блогосфере код нас озбиљније се бавио Саша Радојчић. По његовим речима, „блог се указује као вентил за изражавање оног личног у доба којим доминира масовно и системско, оног неспутаног у окружењу које је подвргнуто

7 <http://www.dominomagazin.com/article/13388/knjige/iskrene-ispovesti-art-direktora>

8 <http://www.roughmac.com/>

строгој регулацији, и оног тренутног и аутентичног гласа једне индивидуалности упућене другима, у условима све снажније и све суптилније медијске манипулације. У остваривању потенцијала блага као нове књижевне и комуникацијске форме, запажа се стална амбиваленција – између индивидуалног и приватног, слободног и анархичног и комуникативног и површног” (С. Радојчић, 2009: 62-68). Српску књижевну блогосферу Радојчић посматра из различитих аспеката: као креирање и преношење информација, остваривање комуникације, дигитално (само)издаваштво и могући допринос новим праксама писања и читања. У смислу информисања наводи промотивне блогове писаца (Срђана В. Тешина, Горана Скробоње, Милана Добричића, Николе Живановића, Саше Јеленковића, Ота Олтвања, Татјане Јанковић), књижевних друштава и манифестација (Тргни се, Кикинда short), као и блогове издавачких кућа и електронских часописа (Дневни гласник). Осврнуо се и на блогове који преносе информације о књижевности које су објављене у другим медијима (Конкурси региона, Дневни гласник).

Књижевност и друштвене мреже: Посебно занимљива и до недавно незамислива појава била је транспарентност данашњих писаца који нас након само једног куцања (клика/requesta) пуштају у свој дом (Home page). Тако се данас многи од нас могу похвалити како „другују” са Владимиром Пишталом, Гораном Гоцићем, Александром Гаталицом, Дејаном Стојиљковићем, Владимиром Кеџмановићем, Јеленом Ленголд, Мирком Демићем, Немањом Ротарем, Жељком Обреновићем, Немањом Митровићем, Владимиром Арсенијевићем, Мошом Одаловићем, Рашом Поповим, Зораном Ћирићем, Јелицом Грегановић, Аном Ристовић и многим другима. Онога тренутка када писци прихвате наше захтеве за пријатељство на Фејсбуку (а не обрнуто), ми стичемо директан, редован и непосредан увид у све оно што је њихово јавно или приватно лице. Тако знамо када почиње и ко су учесници КРОКОДИЛ фестивала В. Арсенијевића, које су нове награде добијене, чланци, интервјуи или критике објављени о лику и делу Д. Стојиљковића, шта је то покренуло Ј. Ленголд да напише шта јој је на уму и то шерује на свом статусу, сазнамо да ли је В. Пиштало у Београду и са којим се од старих другова срео

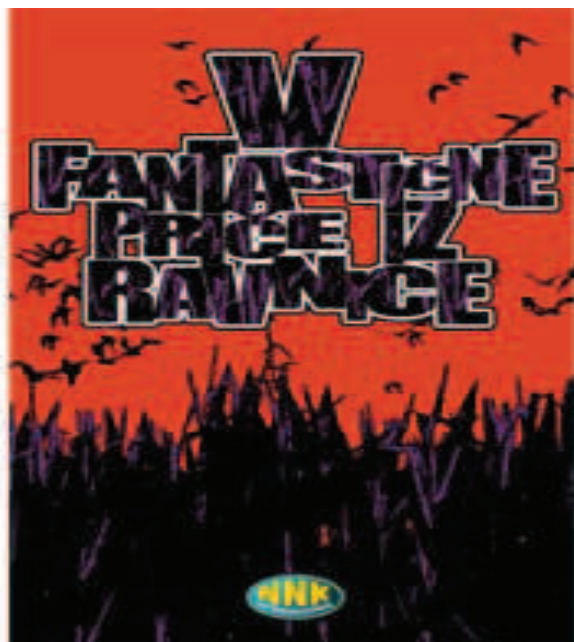
овог пута, где је и са ким Немања Ротар био на слављу, какво је цвеће и које су јесење воћке у башти Моше Одаловића и сл.

Е-фестивали, збирке: Навешћемо неколико пројеката који својом оригиналном и успешном реализацијом дају пример добре праксе споја савремене националне књижевности и модерних технологија. У свету друштвених мрежа већ шест година за редом одвија се Европски Facebook песнички фестивал у оквиру Салона књига у Новом Саду.



Овај фестивал окупља песнике који своје стваралаштво представљају на Фејсбуку са циљем да виртуелну песничку комуникацију претвори у стварну путем физичког окупљања на Новосадском сајму. Личним учешћем или емитовањем уживо преко камере, фестивал до сада броји преко 1000 учесника. Зборник радова пристиглих на први конкурс 2011. године, на коме је учествовало 200 песника из 20 земаља, појавио се на Салону књига као једно од првих електронских издања књига у Србији.

Други такав пројекат је Збирка V – фантастичне приче из равнице резултат је ентузијазма и сарадње десет аутора рођених у Војводини, или оних који тренутно тамо живе.



Наиме, три аутора из Новог Сада дошла су на идеју да своје познанике са разних форума посвећених жанровској књижевности и филму (највише научној фантастици и хорору) окупе у групи љубитеља фантастике, убрзо прозваној Еснаф V, те да се домаћој читалачкој публици представе у виду збирке фантастичних прича са централним мотивом подручја Војводине. Рукопис бива пласиран 2012. године, првобитно у електронском формату.⁹ Одушевљени одзивом домаће публике, аутори не дозвољавају да пројекат замре, те и 2013. године, такође у електронској форми, публици поклањају други део новогодишње антологије Нешто дише у мојој торти.¹⁰ Прва збирка бива укоричена 2013. године, као издање ИП предузећа ННК интернационал.

Е-часописи: У сфери електронских часописа у новије време имамо прилично уређено и систематизовано деловање. „Они излазе периодично, најчешће једном у два-три месеца, као и штам-

9 www.mediafire.com/view/?c854jy3o5qcf12s

10 www.mediafire.com/?x90dmlbdd14vywa

пани, с тим, да за разлику од штампаних, електронски часописи свакако имају већу публику, јер су доступнији и лакше се долази до самих издања. Рубрике су стандардне: поезија, проза, есеј, из нових књига, критика, огледи итд. Ови часописи често поред html приказа странице имају и могућност приказа у PDF формату, што знатно олакшава рецепцију обимнијих текстова” (Б. Џигурски, 2010: 72-89). Побројаћемо неке од угледнијих и оне са дугогодишњом традицијом: *Кораџи*, *Поља*, *Књижевни магазин*, *Књижевни преглед*, *Трећи трг*, *Електро-Бетон*, *Браничево*, *сатирични часопис Етна*, *Књигомат*. Часопис *Агон*: часопис за поезију¹¹ посвећен је савременој поезији, излази од јануара 2009. године на свака два месеца. Објављује оригинална и необјављена песничка дела, преводе и препеве, као и критичке текстове о поезији. Као „електронски часопис за књижевност, политику и друге ствари које мењају свет”, *Мале новине*¹² покренуте су 29. јануара 2010. Електронски часопис *Libartes* дело је културних ентузијаста, уметника и теоретичара уметности и књижевности. Излази тромесечно од фебруара 2011. године и бави се различитим гранама уметности – књижевношћу, музиком, филмом, ликовним уметностима, дизајном и архитектуром. Текстове пише група сталних сарадника, али своје радове објављују и многи други, афирмисани и неафирмисани писци, сликари, фотографи.¹³

Е-издаваштво и е-тржиште: Сматра се да од укупног броја продатих књига у Србији мање од пет одсто отпада на е-књиге. „Електронско издаваштво настаје у периоду када Интернет од маргиналног прамедија почиње да се претвара у глобални супермаркет – јер, и књига је роба. Интернет реклама нових наслова није довољна, те се тако и саме књиге уселјавају на Мрежу, у једну нову димензију постојања која их чини интригантнијим и доступнијим истовремено” (В. Гордић-Петковић, 2004: 31).

Постоје бројни сајтови издавачких кућа или самосталних пројекта на којима је за новчану надокнаду могуће пронаћи дела

11 www.agoncasopis.com

12 www.malenovine.com

13 www.libartes.com

савремене српске књижевности (неретко и старију књижевност) у електронском издању. Ти сајтови обично воде до Amazona, B&N или Koba, у зависности од тога какав е-читач поседујемо – Kindle, Nook или Kobo. Примера ради, издавач Стубови културе ће 2012. године уз штампану верзију романа Драгана Великића Бонавиа пустити у продају и његову е-верзију. За е-књигу цена је упола мања него у штампаној форми, даје се чак и могућност поруџбине ове књиге са посветом писца. Пример добре праксе је и сајт Едиције електронских књига или E-Book editions.¹⁴ Настао као заједнички пројекат предузећа Media art content и Digital division LLC. из Hilton Head-a, SC, USA. Циљ пројекта је да се литература настала на језицима који се говоре у Србији, Хрватској, Црној Гори и Босни и Херцеговини пренесе у медиј намењен читању на електронским читачима и афирмише у оним земљама у којима је навика читања електронских књига у порасту. Њихова е-библиотека прилично је добро опскрбљена како делима из књижевне баштине, тако и литературом која се у овом тренутку ствара. Заступљени су сви жанрови и прегледно категорисани.

Добар маркетиншки трик у циљу продаје е-књига урадила је издавачка кућа *Књижевна радионица Рашић* речима: „Е-књиге: еколошке књиге! Јесте ли знали да је за једну тону штампарског папира потребно посећи седамнаест великих стабала, потрошити седам хиљада литара воде, да се при том у ваздух избаци шездесет килограма загађивача и да се потроши енергија довољна да шест месеци греје једну кућу? Читањем е-књига доприносите очувању шума, заштити животне средине и штедњи енергије!”¹⁵

Интернет у српској књизи

У првом делу овог рада покушали смо да дамо осврт на књижевност која је настала на интернету. У другом делу настојаћемо да прикажемо дела која су, иако штампана у папирној форми, директно или индиректно везана за електронске медије, било путем фор-

14 <http://elektronske-knjige.org/>

15 www.krr.rs/e-knjige.html

ме, тема, садржаја, техника писања, е-речника (било инкорпорираног у текст, било видљивог из самог наслова).

Наслови романа: Византијски интернет Радослава Петковића, *Божански интернет и последњи завет* Елизабете Гавриловић Мрђа, *Итика Јерополитика@VUK: mali prostonarodni slavenoserbski roman* писца Save@Damjanova (Агора, 2014), дела су која само насловом у спрези са компјутерском технологијом.

Е-грађа: У роману Израњање (Стубови културе, 2001) Веселин Марковић говори о јунаку који тражи свој идентитет путем хипнозе и осталих метода. Интернет је тај који му омогућује повратак у детињство и присећање на злочин који је потонуо у заборав. Гранање приче и истраживања доводе се у самом прозном ткиву у везу са метафором компјутерских путања, претрагом података. У причи *Јеванђење по жедној* Мирјане Новаковић,¹⁶ конципираној као тридесет краћих или дужих прозних записа насловљених словима азбуке, описује се блиска будућност, где ће сваки студент имати свој рачунар преко којег је контролисан. Мото ове приче гласи: „У почетку сви беху напојени“, чиме се у првом плану успоставља веза са стилем и темом из Јеванђеља, а у дубинском је веза са технологијом и компјутерском терминологијом. Зоран Живковић у причи *Виртуелна библиотека* (из збирке фантастичних прича *Библиотека*¹⁷) говори о писцу који у виртуелној библиотеци на интернету налази податак о години своје смрти као и књиге које још није написао.

Неколико савремених романа обрађују теме генетске модификације, препрограмирање и дигитализовање тела у медицинским и електронским експериментима. Такав је роман *Порно вежбе* Миодрага Кајтеза (Народна књига, 2001), у којем главни јунак, лаборант Мичурин, опседнут генетским инжењерингом, покушава да укрсти бика и парадајз, из чега добија само парадајз у лоју. Јунак романа *Опроштајни дар* Владимира Тасића (Светови, 2001) је Канађанин српског порекла, медицински инжењер, а ради за компанију која путем експеримената на свињама настоји да продужи људски век, тј. оживи људско срце након престанка рада. Иронично и са отклоном,

16 Из књиге: Новаковић, Мирјана (1996): *Дунавски апокрифи*. Београд: Народна књига

17 Живковић, Зоран (2008). *Библиотека*. Београд: Everest media

јунак говори о компанији која се обогатила на његовој спонтано и у полуиронији изреченој идеји о могућности снимања операција и емитовању истих *online*. Од дела прихода његова фирма улаже у културу и уметност и тако креира укус публике.

Е-пистоларни роман: Издвојила се у последње две деценије група романа који се базирају на е-писму, тј. на и-мејлу као новој форми романа. Неформалан начин обраћања, ближи разговору, са већом дозом емотивности и субјективности, неповезаности и насумичности – ово су одлике оног што се данас назива е-пистоларни роман. Први такав роман јесу *Сирене* Јасмине Тешановић (Деведесет-Четврта, 1997). Две студенткиње, једна у Србији а друга у Америци, користе електронску пошту како би размениле утиске о студентском протесту 1996/97. године.

М. Т. Вид је псеудоним аутора романа *Тек што сам отворила пошту* (Феникс, 2000). Из двогодишње и-мејл кореспонденције Динке са неколико жена које живе широм света (Беч, Бостон, Будимпешта, Јерусалим, Пекинг) сазнајемо све оно кроз шта је она прошла у току бомбордовања и после њега у Београду. Е-кореспонденција је отклон од стварности, а уједно и једини пасош који нуди бег из реалности у виртуелни простор. Љиљана Лукан романом *Elektra. Doc* (Прометеј, 2002) покреће питање судбине писања у електронском окружењу. Главни јунак је творац романа који се губи и растаче у е-простору. Он јури своју инспирацију кроз компјутерске архиве, и интернет странице, успут се среће са Филипом Латиновићем, Шерон Стоун и другим другим јунацима који траже своје приче. Цео роман балансира између компјутерске текстуалне алфе и омеге, тј. између *save* и *delete*.

Структуру романа *Тау* Горана Гоцића (Геопетика, 2014) чине прозни делови у којима главни јунак описује своја дешавања током боравка на Тајланду и десетине дужих и-мејлова, које јунаку шаље блиски пријатељ Гос (*gospodar@gmail.com*). Ови и-мејлови занимљиви су из више разлога: визуелно приказују све оно што један и-мејл садржи (ознаке *Re*, *Replay*, *Send email*, *Find email*, *Add to contacts*, *From: To: Sent: 2 attachments (total 3.2 MB)* итд.). Господар, јунаков алтер его, циничан и сурово реалан водич кроз тајне тајландске љубавне кухиње, пише дуге и-мејлове, као коментаре на све што се писцу де-

шава док путује према Чанг Маију, граду на крајњем северу, где Господар већ неко време развратно живи. У и-мејловима се текст такође раслојава: имамо текст Господареве поруке (обично на почетку и крају), и готово редовно цитиран извод из неког водича, приручника, бедекера, монографије или социолошке и културолошке студије о Тајланду. Оно што посебно усложњава и-мејлове јесу *Белешке* на крају књиге које записује главни јунак да би читаоцу растумачио Госове/Господареве изјаве, навео изворе његових цитата. Из *Бележака* се види да је Гос превео са енглеског цитиране делове из књига или са интернет страница које наводи у прилогу, да их је јунак, тј. приповедач редиговао. Приповедачеви коментари о Госу дају додатну димензију *Белешкама* типа: *Гос је имао повећу колекцију западних романа смештених у тајландски миље; или Гос, изгледа, не зна да је овај филм дистрибуисан код нас и под оригиналним називом, затим Гос ми се подсмева...* или онај под бројем 10 – *Госови мејлови обиловали су словним грешкама, туђицама, академским жаргоном, скраћеницама, изразима на енглеском, компјутерским емоцијама (;-) и сл.). Превести ове поруке на књижевни језик није немогуће. Но при покушају да то урадим, открио сам да поступно губе лични печат. Отуда одлука да себи задам границу у култивисању Госовог језика.* Овде се приповедач јавља као главни редактор целог текста, укључујући и пријатељева писма која, већ смо поменули, даје у потпуно изворној, *Print Screen* варијанти.

Ненад Јовановић у првој прозној књизи под називом *Пломбе* (Самиздат В92, 2001) објављује причу *Питање срца*, којом ствара нов и занимљив мотив у српској књижевности – интернет проводацисање. Успешни бизнисмен Родољуб из Атлантик Ситија шаље синовцу дигиталну камеру са упутством да му овај у Србији организује интернет *casting* за будућу младу: *Ујак Ророљуб седа за рачунар одевен у српску народну ношњу, а потенцијалној невести показује своје здраве зубе и набраја токсичне материјале на чијем уништавању ради.* Она њему са друге стране говори о пужевима које скупља у башти, коњаку који пије њен отац, коцкастим нафорама и сломљеној штикли. Уз помоћ веб камере људи се виде, али се не чују. Електронски импулси нису у могућности да *конектују* две усамљене душе, свако остаје сам пред веб камером.

Већ поменути роман Слободана Владушића *Ми, избрисани: видео-игра* (Лагуна, 2013) има све побројане елементе е-романа у штампаној форми: компјутерски симулирани свет програма *Метрополис*, јунаке који користе модерну компјутерску терминологију у свакодневној комуникацији, највећи део времена проводе уз компјутер и своје телефонске уређаје (главни јунак зарађује писањем назива порнографских клипова на сајту, док његов пријатељ *Ghost* пише *online* роман за неку тексашку агенцију); посећују Facebook страницу мистериозног аутора. Постоје *Бонус фајлови* на крају романа у којима мистериозни лик, за којим трага главни јунак, постаје пријатељ на Facebook-у са Слободаном Владушићем. Тиме откривамо име главног јунака. Игра (није случајан поднаслов дела) са читаоцем у овом роману започиње на првој страници, тј. *Упутством за употребу*: роман има *пакете* који су запаковани на интернету, тачније на сајту www.slovodanvladusic.net. Од читаоца се захтева додатни ангажман, повезаност са интернетом.

Сличан вид ангажованости читаоца у великој мери захтева и Дејан Стојиљковић, писац најтраженијих наслова у књижарама и библиотекама у последњих неколико година. Свој улазак у српску књижевност у стилу *великог праска* може захвалити првенствено модерним технологијама, одличном маркетингу и *online бекапу* за своје романи. Стојиљковићеви романи, иако штампани у класичној форми, имају отворена врата у виртуелном простору. Романи *Константиново раскршће* (Лагуна, 2009) и *Дуге ноћи и црне заставе* (Лагуна, 2012) имају своје званичне сајтове,¹⁸ богато опремљене звучном, медијском, графичком, текстуалном и другом визуелном грађом која кореспондира са грађом у роману – било да појашњава историјске ликовне, даје скице, цртеже и тумачење обичаја ратовања, облачења, градње утврђења, даје разрешење неких недоумица у роману, води до блога писца. Оно по чему се Стојиљковић може назвати следбеником Анђелковићевог *Манифеста* јесте коришћење визуелних форми у циљу стварања илузије тродимензионалности романа (слике, графике, цртежи, скице итд.). Међутим, Стојиљковић иде и даље – он ствара *графички роман*, који је стрип адаптација *Константиновог*

18 www.konstantinovoraskrsce.com и www.dugenociicrnezastave.rs/index.html

раскрића. Сценарио за графички роман пише сам аутор, у три дела: *Краљевство крви*, *Наслеђе предака* и *Небо изнад Ниша*. Стрип има неке сцене којих нема у самом роману, а уз њих стоји и по једна приповетка на крају сваког албума. Након овог визуелног богаћења романа, Стојиљковић ствара *трејлер* за роман *Дуге ноћи и црне заставе*. Модеран, напет, динамичан, информативан и интригантан, овај рекламни спот допире и до оног дела популације која уместо књиге бира телевизију, а то значи улази у сваку кућу. Постигнут је резултат – већ дуже време Стојиљковићеви романи стоје на врху најтраженијих, а тиме, претпоставићемо, и најчитанијих романа данашњице.

Библиотеке, 21. века, као носиоци културног напретка, могу у многоме да допринесу да се веза између дела и читаоца још више учврсти. Стварањем дигиталних збирки и колекција из библиотечког фонда, ослушкивањем потреба читалаца за одређеном врстом дела која су тешко доступна у папирном облику (научни радови, књижевна критика, чланци, есеји и огледи као обавезна литература студентима разних профила) излази се у сусрет кориснику. Дигиталне збирке тако постају глобално доступне, популарише се национална култура и баштина.

Коришћена литература

- Гордић-Петковић, Владислава (2004): *Виртуелна књижевност*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства
- Гордић-Петковић, Владислава (2007): *Виртуелна књижевност II: Књижевност, технологија, идеологија*. Зрењанин: Градска народна библиотека „Жарко Зрењанин“
- Гордић-Петковић, Владислава (2010). *Мистика и механика*. Београд: Стубови културе
- Крунић, Јелена (2013): *Сигнализам и електронски медији*. Пројекат Растко; објављено 25. 11. 2013. <http://www.rastko.rs/knjizevnost/signalizam/delo/14911>
- Радојчић, Саша (2009): *Српска књижевна блогосфера*. *Култура: часопис за теорију и социологију културе и културну политику*, књ. 124 (2009), стр. 61 - 68, www.sasa.radojcic.org/srpska-knjizevna-blogosfera
- Тишма, Андреј (2007): *Електронска уметност и Интернет (6)*. *Предности дигиталне културе*, Пројекат Растко, објављено: 30.12. 2007. <http://www.rastko.rs/knjizevnost/signalizam/delo/11871>

Џигурски, Бранислава (2010): Реч у виртуелном простору и српска електронска књижевност. Улазница: часопис за културу, уметност, друштвена питања. Год. 43. бр. 223 (дец. 2010) стр. 72-89

Интернет странице

Издавачка кућа Књижевна радионица Рашић: <http://www.krr.rs/e-knjige.html>
www.slobodanvladusic.net
www.khazars.com
www.rastko.rs/knjizevnost/pavic/damaskin/index.html
www.amika.rs
www.vizant.blogspot.rs
www.dominomagazin.com/article/13388/knjige/iskrene-ispovesti-art-direktora
www.roughmac.com
www.mediafire.com/view/?c854jy3o5qcf12s
www.mediafire.com/?x90dmlbdd14vywa
www.agoncasopis.com
www.malenovine.com
www.libartes.com
www.elektronske-knjige.org

Natasa Bulatovic
City Library Belgrade

CONTEMPORARY SERBIAN LITERATURE AND LIBRARIES IN DIGITAL CODE

Summary

This paper examines the impact of the digital era to the contemporary Serbian literature, its transposition into new technologies and changing relationship between writer and reader. Writers of the new era following digital technology - the connection between the humanities and communication technology has never been closer. Writers choose one of two types of modernization: works are written in the e-form or the printed book incorporates themes, form and vocabulary of the Internet. Many writers use new forms of expression provided by the Internet (e-text, forums, blogs, social net-

works, personal websites, trailers and clips for announcements of new titles). That made them online to readers and fans. They have numerous fans, likes, tweets and shares on social networks, where a special curiosity are friends with until recently inaccessible writers (Vladimir Pistalo Goran Gocic, Alexander Gatalica Dejan Stojiljkovic, Vladimir Kermanovic Jelena Lengold Mirko Demic, Nemanja Rotar, Zeljko Obrenovic, Nemanja Mitrovic, Vladimir Arsenijevic, Moso Odalovic, Rasa Popov, Zoran Ciric, Jelica Greganovic, Ana Ristic and many others). It is created the open, two-way communication, chat between writer and reader.

Library can greatly contribute to the connection between the work and the reader more firmly established. They need to create digital collections from the library fund, listen to the needs of readers of a particular type of work which are difficult to access in paper form (scientific papers, literary criticism, articles, essays). In this way digital collections will become globally available, they will popularize the nacional culture and heritage.

Key words: The contemporary Serbian literature, internet, e-text, social networks, online writers, digitalization, online library